

Лекція 3. Кримінологія як система наукових знань та її місце в системі наук

План

1. Кримінологічне знання: в пошуках предмета дослідження.
2. Місце кримінології в системі наук.
3. Зв'язок кримінології з соціально-гуманітарними науками.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джузи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Кримінологічне знання: в пошуках предмета дослідження

Для розуміння суті кримінології як науки важливо визначити не тільки її предмет, методологію, а й місце в системі наук. Кримінологія, на відміну від інших юридичних наук, характеризується тим, що більшість досліджуваних нею проблем носить *комплексний характер* і знаходиться на стику *філософії, соціології, права, психології, педагогіки, статистики* тощо.

Всі науковці визнають, що кримінологія належить до класу *суспільних наук*, але серед науковців немає спільного погляду щодо *статусу кримінології*: чи складає вона *самостійну галузь знань*, чи це тільки *фрагмент, аспект іншої науки*, чи може вона має *міждисциплінарний характер*. Із цього приводу існують різні погляди, як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

В Україні, як і в країнах Східної Європи, кримінологію традиційно відносять до юридичних наук. Історично *кримінологія виділилася з теорії кримінального права* й тривалий час її розглядали як один з елементів цієї науки. Разом із тим, сучасна кримінологічна наука є *світоглядною та методологічною основою* для всього циклу кримінально-правових дисциплін.

Предметом вивчення таких дисциплін як кримінальне, кримінально-виконавче, кримінальне процесуальне право, криміналістика є *злочин*. Ці галузі знань створюють передумови для виявлення, розкриття, розслідування

злочинів і покарання винних, тобто для реагування на факт вчинення конкретних злочинів. Натомість **кримінологія вивчає злочини і злочинність як соціальне явище**. Вона розробляє теоретичне підґрунтя для запобігання злочинам на статистичному (узагальненому) рівні.

Застосування кримінологічних знань виключно для цілей кримінального права дозволяло досягти певного ефекту в боротьбі держави і суспільства зі злочинністю. Однак із розвитком культури, полегшенням доступу до результатів науково-технічного прогресу, ускладненням суспільних зв'язків, такий підхід до місця кримінологічної науки перестав виправдовувати себе.

На початку ХХІ ст. деструктивний вплив злочинності по відношенню до кожного індивіда, соціальної групи, суспільства, держави перейшов на якісно інший рівень. Особливо цей процес із негативним знаком помітний у технічній, економічній, екологічній та інших сферах. Результати *створення нових технологій* були використані не тільки на благо людства, а й стали складовою в арсеналі злочинно налаштованих осіб. З'явилися не тільки нові способи вчинення злочинних посягань, а й **нові види і навіть цілі напрями злочинної діяльності**.

Бачення кримінології як частини науки кримінального права вело до невиправданого звуження предмета кримінологічних досліджень, особливо під час дослідження причин і умов вчинення злочинів та розробки заходів і засобів їх запобігання. За такого підходу кримінологія виявилася *нездатною створити повноцінний апарат забезпечення комплексного наукового вивчення аномальної поведінки*. Основною причиною такого становища стало **невиправдане обмеження предмета вивчення кримінології** тільки сферою кримінально караних діянь та покарання за їх вчинення. Механізму ж вивчення близьких аномалій, до яких відносяться й інші правопорушення в такій системі, передбачено не було.

Характер сучасної злочинності вимагає дослідження особливостей вчинення не тільки злочинів, а й інших правопорушень, взаємопов'язаного вивчення особи злочинця і правопорушника.

2. Місце кримінології в системі наук

Вирішення проблеми щодо місця кримінології у системі наук, її зв'язок з юридичними та іншими суспільними науками можливо двома шляхами: 1) включенням до предмета кримінології як *діянь злочинного характеру*, так і *будь-яких протиправних посягань*, вчинених як фізичними, так і юридичними особами; 2) віднесенням кримінології без зміни її предмета вивчення до *комплексної міждисциплінарної науки*, яка вивчає будь-яку поведінку, яка відхиляється від встановлених норм.

В літературі сформувалися такі наукові підходи щодо витоків науки кримінології.

1) *Кримінологія є частиною кримінального права*. М. М. Гернет назвав кримінологію проблематикою кримінального права, О. А. Герцензон вважав її частиною кримінального права, А.А. Піонтковський стверджував, що виділення кримінології в самостійну науку є недопустимим.

2) *Кримінологія – самостійна наука, яка базується на ґрунті соціальних, юридичних і спеціальних наукових галузей* (О. М. Джужа, О.М. Литвинов).

3) *Кримінологія – це загальнотеоретична наука про злочинність* (В.В. Лунєєв).

4) *Кримінологія – самостійна галузь юридичної науки, складова частина системи юридичних наук* (Г. А. Аванесов, І. І. Карпець та інші).

Визнання кримінології як частини науки кримінального права має небагато прихильників. Зв'язок кримінального права з кримінологією незаперечний, але цей зв'язок не виключає самостійності останньої. Відомо, що кримінологія зародилася і розвивалась у надрах кримінального права, але це не може бути достатнім аргументом для визнання її частиною цієї науки. Історія свідчить, що проблемою злочинності цікавилось багато мислителів минулого, які були далекі і від юриспруденції, і від кримінального права, такі як: Аристотель, Руссо, Компанелла, Сен-Сімон, Томас Мор та інші.

Отже, кримінологія виникла як загальнополітична теорія і лише потім «зімкнулась» з юриспруденцією і в подальшому своєму розвитку стала загальнотеоретичною наукою про злочинність. Самостійність кримінології відносно кримінального права визначається різними методами цих наук, їх цілей і завдань. Якщо *предметом кримінального права є окремий злочин*, кримінальна відповідальність за нього, види злочинів, види покарань, то *предметом кримінології – злочинність як соціальне явище, її причини та умови, особа злочинця, жертва злочину, заходи запобігання злочинам*.

Якщо задачею кримінального права є покарати винну особу за вчинений злочин, то кримінології – не допустити формування особи з антисуспільною спрямованістю.

Кримінологи користуються категоріями і положеннями кримінального права, тоді як кримінальне право використовує висновки кримінології в соціальному плані (про формування особи злочинця, його покарання, законотворення).

3. Зв'язок кримінології з соціально-гуманітарними науками

Питання про зв'язок кримінології з іншими науками є складовою частиною питання про її предмет. Комплексний характер кримінології визначає множину її зв'язків з іншими науками, як суспільними, так і природничими.

Кримінологія пов'язана з такими групами соціально-гуманітарних наук: філософсько-соціологічні, правові, психолого-педагогічні, економічні. *Зв'язок кримінології з філософією* виявляється у тому, що філософські **закони і категорії** є основоположними для кримінологічних досліджень, дозволяють правильно розкрити суть і зміст злочинності, її зв'язок з іншими, як позитивними, так і негативними явищами. Особливо тісними є *зв'язки з соціологією*, яка збагачує кримінологічні дослідження **соціальними знаннями про суспільні явища та їх розвиток** (міграція, урбанізація, соціальна активність людей, умови і способи їх життя тощо). Кримінологія широко застосовує методи соціології при проведенні досліджень (опитування,

анкетування, тестування, спостереження). У свою чергу висновки кримінології широко використовуються у соціологічних дослідженнях;

Найтісніше *кримінологія пов'язана з юридичними науками*, особливо з *кримінальним правом*. Ключові поняття, якими оперує кримінологія, є кримінально-правовими: *злочин, кримінальна відповідальність, покарання, судимість, рецидив*. *Кримінальна статистика* забезпечує кримінологічні дослідження великим *фактичним матеріалом про злочини і осіб, які їх вчинили*, а також забезпечує їх репрезентативність (достовірність). Зв'язок кримінології з криміналістикою: теоретичні *висновки про причини і умови злочинів*, відпрацьовані кримінологією, мають визначальне значення для методики і тактики розслідування злочинів, а криміналістичні засоби розкриття причин і умов злочинів успішно застосовуються у кримінології при вивченні *питань щодо запобігання злочинам*. Взаємозв'язок кримінології з кримінально-виконавчим правом, яке широко використовує висновки кримінології, зв'язуючи відпрацьовані нею заходи із *засобами виправлення і ресоціалізації засуджених*, із положеннями про причини злочинності, особу злочинця. Кримінологія враховує набуті засоби, методи, висновки при розробці методів протидії злочинності.

Зв'язок кримінології із психолого-педагогічними науками: здобутки загальної та соціальної психології необхідні для вивчення всіх особистих особливостей, що визначають *механізм індивідуальної злочинної поведінки*.

Зв'язок кримінології з економічними науками виявляється не тільки при вивченні *злочинності у сфері економіки і корисливої злочинності*, а й при розробці системи заходів щодо обмеження або запобігання злочинам.

Зв'язок кримінології з математикою та кібернетикою: праці ряду кримінологів (Г. Аванесова, Ю. Блувштейна, С. Віцина, В. Панкратова) чітко показали, що математичні методи *суттєво підвищують точність кримінологічних досліджень* та їх висновків (наприклад, при визначенні рівня, питомої ваги, латентності злочинності, її прогнозуванні і т. п.).